

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ І БІЛОРУСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті висвітлені освітні, культурні і політичні зв'язки між українською і білоруською діаспорою з 1918 по 1939 р. Зроблено аналіз місця і ролі українських університетів, академій, інститутів для зарубіжних білорусів. Підкреслюється, що українці та білоруси у Чехословаччині розвивали активні освітні контакти.

Ключові слова: білоруська діаспора, українська діаспора, еміграція, Західна Україна, Західна Білорусь, Чехословаччина.

Постановка проблеми та її актуальність. Історія діаспори є невід'ємною частиною минулого метрополії, тому дослідження спадщини емігрантів істотно доповнюють загальну історичну картину певного періоду. У міжвоєнний час українська і білоруська діаспора в основному поповнювалася жителями з територій Західної Білорусі і Західної України, що входили у склад Польщі. Загальні політичні й економічні проблеми об'єднували українське і білоруське зарубіжжя, взаємозв'язки особливо яскраво виявились у студентському середовищі в міжвоєнній Чехословаччині.

Тема формування і діяльності білоруської еміграції сьогодні є *актуальною*. Можна підкреслити, що в останній час кількість монографій і статей з даної тематики в Білорусії значно збільшилась. Однак при аналізі публікацій з історії білоруської діаспори є очевидним той факт, що далеко не всі аспекти політичної, економічної і культурної діяльності білорусів, які знаходяться за кордоном, досліджені. При вивченні теми історії білорусів в еміграції велику увагу слід приділити культурним і освітнім контактам, в яких особливе значення мають зв'язки з українською діаспорою.

Мета дослідження – проаналізувати вплив взаємозв'язків українських і білоруських студентів на розвиток

Коваль Ольга Володимирівна, кандидат історичних наук, асистент кафедри історії Білорусії і політології Білоруського державного технологічного університету, м. Мінськ, Республіка Білорусь.

© Коваль О.В., 2010

діаспори у міжвоєнний період. При вивченні діяльності білоруських і українських молодіжних і студентських об'єднань були використані нові архівні матеріали, українські та чеські публікації з даної тематики.

Великим політичним центром для білоруської еміграції у міжвоєнний період стала Чехословаччина, хоча кількість білорусів там була невеликою. Точної статистики немає, однак можна припустити, що у міжвоєнній Чехословаччині проживало 500–700 білорусів. Найбільш активною частиною діаспори була молодь, яка приїхала в Прагу, щоб поступати у вищі навчальні заклади. Більшість молодих людей вчилось у чеських університетах і інститутах, однак білоруси отримували освіту в Чехословаччині у створених там українських і російських установах.

У міжвоєнній Чехословаччині білоруських вищих навчальних закладів не існувало, хоча була ідея створення білоруського університету в Празі. Саме з причини відсутності білоруських інститутів за кордоном досить часто білоруська молодь з території Західної Білорусії продовжувала свою освіту в українських навчальних закладах діаспори. Сотні білоруських студентів часто орієнтувались на діяльність українського студентства, брали участь у спільних заходах, публікували свої матеріали на сторінках української преси. Підтримка українських емігрантів сприяла процесу індивідуальної адаптації в іншомовній сфері, яка досить часто була сферою соціальної дискримінації.

Білоруські студентські організації на батьківщині часто давали можливість талановитій молоді виїхати вчитись у Прагу, організовували їй матеріальну і моральну підтримку. В 1920-ті роки Товариство білоруських шкіл направляло білорусів на навчання в Чехословаччину. Заяви на отримання стипендії дозволяли зробити висновок, що вік бажаючих білорусів вчитись в університетах Чехословаччини був від 18 до 30 років, середній вік складав 22 роки [8, д. 31, арк. 1; 8, д. 22, арк. 14]. Більшість хлопців і дівчат поступало вчитись у вищі навчальні заклади Чехословаччини, однак товариство білоруських шкіл також надавало підтримку тим білорусам, які їхали вчитись у Німеччину [1, д. 177, арк. 7–34]. На основі анкетних даних молодіжної організації “Білоруський Сокіл” можна зробити висновок, що молоді

люди, які їхали за кордон отримувати освіту в більшості були вихідцями з селянських сімей [81, д. 22, арк. 69].

Студенти-білоруси вчилися в Українському вищому педагогічному інституті імені М. Драгоманова (де вперше була відкрита кафедра білорусознавства в 1923 р.), Українській господарській академії, Українському технічно-господарському інституті, Українському соціологічному інституті, брали участь у роботі “Українського історико-філологічного товариства” і “Української хати” [4, 73]. Досить часто білоруські студенти в Чехословаччині отримували освіту одночасно в українському навчальному закладі і в Карловому університеті, освоюючи при цьому декілька спеціальностей.

Білоруське студентство за кордоном об'єднувалось у суспільні організації за національною ознакою за прикладом інших діаспор. Білоруські студентські організації були створені в Чехословаччині, Італії, Німеччині, Австрії. Найбільша кількість білоруських студентів находилась у міжвоєнній Чехословаччині, чим можна пояснити створення саме там найбільш активних молодіжних об'єднань і організацій.

У 1922 р. Янка Станкевич заснував Білоруську студентську організацію в Празі. Друкованим органом організації став журнал “Білоруський студент”. Періодичне видання проіснувало тільки один рік, за який було випущено 7 номерів журналу. Найактивнішим автором став сам Я. Станкевич. На сторінках “Білоруського студента” він не раз підкреслював, що білорусам необхідно використати досвід світових культур. Важливу роль Я. Станкевич присвятив впливу української культури, яка, на його думку, вирізнялася вільним духом і ідеями відродження [12, 12]. Можливо, особлива увага автора до української діаспори пояснюється тим фактом, що сам Я. Станкевич співпрацював зі студентами Українського вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова [10, 31]. У нього було достатньо широке коло знайомих із числа представників української еміграції. Білоруська студентська організація тісно співпрацювала зі студентством української діаспори.

Крім організаційної підтримки українцями закордонної білоруської діаспори, можна знайти документальну інформацію про фінансову допомогу білоруському студентству. Наприклад, у білоруському еміграційному журналі “Перевясла” за 1923 р. була опублікована цікава статистика про білоруських студентів в Чехословаччині. В статті “Із білоруського студентського життя в Празі” відмічалось, що в студентську організацію білоруської діаспори – Об’єднання білоруського студентства всього (на 1923 р.) входило 110 осіб, із них 100 вчилися у Празі, 5 – у Подєбрадах в Українській господарській академії, 3 були студентами Українського педагогічного інституту імені М. Драгоманова та 10 вчилися на підготовчих курсах при інституті, стаття підкреслювала, що всі перелічені студенти знаходились на утриманні Чесько-українського комітету допомоги білоруським і українським студентам. На основі статті можна зробити висновок, що значна частина студентів-білорусів у Чехословаччині отримувала стипендію від Чесько-українського комітету. Крім того, необхідно відмітити високу політичну активність тієї частини білоруської молоді, яка вчилася в українських інститутах і університетах. Студенти українських навчальних закладів брали активну участь у діяльності суспільних і освітніх об’єднань білоруської діаспори в Чехословаччині, про що свідчить наведена статистика.

Білоруську й українську молодь часто об’єднувала гостра критика політики польської влади в Західній Білорусії і Західній Україні. Проблема дискримінації національних меншин об’єднувала не тільки представників політичної, але й економічні хвилі білоруської та української еміграції. Білоруси брали участь у мітингах та заходах, які були організовані українцями за кордоном на підтримку своїх співвітчизників. На сторінках білоруських періодичних еміграційних видань чимало матеріалів, присвячених спільним білорусько-українським акціям. Яскравим прикладом є стаття “Білоруси на українських мітингах протесту” [2, 4], надрукована у газеті “Білоруська трибуна”, в якій розповідається про участь білоруських емігрантів у виступах, організованих у Чикаго українською діаспорою. Автором підкреслюється солідарність білорусів і українців у боротьбі з політичною, економічною і культурною дискримінацією в Західній Україні і Західній Білорусії.

На сторінках періодичних емігрантських білоруських видань опубліковані матеріали про спільні з українцями політичні заходи, а також статті українських емігрантів. Наприклад, в останньому номері журналу “Білоруський студент”, який був особливо заполітизованим, була розміщена стаття молодого представника української діаспори М. Туган-Барановського [12, 12]. Фактично весь номер журналу описував політичну, економічну і культурну дискримінацію білорусів та українців у Польщі.

Важливим питанням для білоруської діаспори стала участь білоруських студентів у міжнародній організації С.І.Е. (Confederation Internationale des Etudiants – міжнародна студентська конфедерація). С.І.Е. була заснована у 1919 р. у Стразбурзі студентами європейських країн [6, 13]. Українське студентство було прийняте у міжнародну організацію в 1922 р. [3, 73], на 4 роки раніше, ніж білоруське. Білоруська студентська організація стала членом С.І.Е. на конференції організації, яка проходила у Празі з 18 по 29 серпня 1926 р. [1, д. 181, арк. 5]. До прийняття білоруського студентства у міжнародну студентську конфедерацію інтереси білорусів там представляли студенти-українці. На конференції у Празі в 1926 р. серед питань, які обговорювались, було не тільки прийняття білорусів у члени організації, але й роль українського студентства у розвитку білоруських молодіжних організацій.

В особистому фонді білоруського емігранта Василя Русака, який зберігається у Національному архіві Республіки Білорусь, є рукопис неопублікованої статті під назвою “Студентство і його організації”, в якій автор характеризує діяльність білоруської молоді у Чехословаччині в 1920-ті роки. Особливого значення В. Русак надає питанню членства Об'єднання білоруських студентських організацій у Празі, Вільні, Римі, Подебрадах, Братиславі, Брно. “У 1924 р. була створена організація О.Б.С.О. (Об'єднання білоруських студентських організацій) з центральним офісом у Празі, яка почала співпрацювати з іноземним студентством”, – писав Василь Русак [7, арк. 2].

Білоруську й українську діаспору в 1938 р. обурило несправедливе виключення студентських організацій із Міжнародної студентської конференції, яка була організована за ініціативою польських студентів. Матеріал про

виключення з'явився на сторінках періодичного видання емігрантів. У білоруському журналі "Рэха", який виходив у Парижі, була опублікована стаття "Зі студентського життя" [11, 18]. Автор статті, який підписався псевдонімом "Студент", пояснює важливість діяльності білоруської і української молоді у міжнародній організації для всієї нації. Автор не погоджується з виключенням із С.І.Е., тим більше, що білоруське й українське студентство там підтримували болгари, серби, німці, англійці та американці.

Контакти представників білоруського й українського студентства у різних країнах світу можна простежити за документами Білоруського студентського союзу у Вільні. Важливим історичним джерелом з цієї теми є кореспонденція союзу [9], яка зберігалась у Національному архіві Республіки Білорусії.

Білоруський студентський союз (БСС) був заснований 1 грудня 1920 р. студентами університету імені Стефана Баторія у Вільні [6, 7]. Особливо активною була переписка БСС з об'єднанням білоруських студентських організацій (ОБСО) в Празі. Білоруський студентський союз підтримував тісні контакти з українськими студентськими організаціями у Вільні, Львові, Варшаві. Інформація про діяльність українського студентства періодично розсилалась по країнах Європи, де вчилися білоруські студенти. Так, у 1923 р. офіційний лист у Білоруський студентський союз надіслали українські юнаки і дівчата з Центрального союзу українського студентства, який був створений у Празі. Українці в листі підкреслювали, що для розширення контактів будуть систематично інформувати білоруську молодь про свої заходи і плани: "Повіdomляємо Вам, що Центральний союз українського студентства об'єднує 22 студентські організації і нараховує приблизно 6000 членів. Ми знаємо про позитивне відношення білоруського студентства до українського, вважаємо, що закріпимо його і створимо більш тісніші зв'язки з Вашим студентством" [9, д. 3, арк. 113]. Українські студентські організації часто самі виявляли ініціативу в розширенні контактів.

Ілюстрацією білорусько-українського співробітництва є лист від Українського академічного товариства "Січ", датований 1922 р.: "Ми отримали від українського прес-бюро

у Відні ваш щомісячник, який прочитали з великим зацікавленням. ... Від відділення Українського академічного товариства “Січ” впевнені, що українське студентство дуже позитивно ставиться до білоруського руху у боротьбі за незалежність” [9, д. 1, арк. 73]. Керівник українського товариства І. Астапчик у листі звертається з офіційним проханням систематично надсилати в Австрію білоруський журнал “Наш шлях”, який був першим друкованим органом Білоруського студентського союзу (журнал виходив у 1922 р.) [6, 9]. Контакти між цими студентськими організаціями з часом розширились, тому є припущення, що білоруси не раз обмінювались своїми періодичними виданнями з українськими студентами.

В архівних документах Білоруського архіву-музею літератури і мистецтва немало протоколів емігрантських студентських організацій, де часто підкреслюється роль української діаспори у політичному житті білоруської еміграції. Так, у роботі Білоруської національно-політичної наради, яка проходила з 26 по 30 вересня 1921 р. у Празі, майже кожний день активну участь брали делегати від українських соціал-демократичних організацій емігрантів. На засіданні виступили такі політичні діячі української еміграції, як Шаповал [1, д. 169, арк. 6], Мартос [1, д. 169, арк. 10], Мицюк [1, д. 169, арк. 20]. “Мартос представник української соціал-демократії, відмітив довгу боротьбу України за свою незалежність, підкреслив, що Білорусія і Україна – найближчі по духу народи”, – повідомлялось у протоколі [1, д. 169, арк. 20].

Українські організації за кордоном мали значно багатіший організаційний досвід. Історія створення українських еміграційних партій, суспільних організацій, періодичних видань за кордоном починається на декілька десятиріч раніше білоруської. Українські емігранти за необхідності ділились організаційним досвідом із представниками білоруської діаспори, про що можна знайти інформацію на сторінках преси і в протоколах білоруських політичних об'єднань, партій і організацій. Наприклад, журнал “Білоруський студент” (№ 1 за 1923 р.) у рубриці “Хроніка” опублікував матеріал про плани білоруських студентів у Чехословаччині створити товариство. “При

організації дуже багато помагає брат Українець друг Панчак, голова Союзу Відродження Українського студентства” [1, д. 48, арк. 22]. Із вищезазначеного можна зробити висновок про вдячність білоруських студентів за надану допомогу українцями.

Для ефективної діяльності білоруської еміграції необхідно було зберегти історичну пам'ять, національну ідентичність, етнічну самобутність. Для цього було потрібно розвивати наукові центри, створювати білоруські школи і клуби, однак діяльність білоруської еміграції відзначається пасивністю, оскільки основну частину міжвоєнної еміграційної хвилі складала економічна еміграція. Білоруської публічної бібліотеки на Заході до Другої світової війни не було, тому білоруси використовували видання українських бібліотек, особливо в Чехословаччині. Серед найбільш популярних у середовищі білоруського студентства українських бібліотек можна назвати бібліотеку-позичальню Українського суспільного видавничого фонду, бібліотеку Українського вільного університету, бібліотеку-позичальню при Українському книжковому магазині Ф. Свободи [5, 14]. Широкою була співпраця білоруської та української молоді на побутовому рівні, адже білоруси часто жили в українських гуртожитках для студентів, відвідували українську їдальню в Празі.

Висновки. Таким чином, для представників білоруського студентства за кордоном підтримка української діаспори мала величезне значення. Білоруси вчилися в українських вищих навчальних закладах у Чехословаччині, де ставлення українців до них було виключно позитивним. Білоруській молоді українська діаспора надавала матеріальну, моральну, організаційну підтримку; українці брали активну участь у політичному житті білоруської еміграції – у різних з'їздах, зібраннях і конференціях. Українське студентство певний час представляло інтереси білоруської спільноти у Міжнародній студентській організації, сприяло розвитку і розширенню білоруських молодіжних об'єднань.

1. БГАМЛИ, ф. 3, оп. 1, д. 48.
2. Без підпису. Беларусы на ўкраінскіх мітынгах пратэсту // Беларуская трыбуна. – 1931. – № 5. – 4 с.
3. Головенько В. Молодіжний рух української діаспори / В. Головенько // Українська діаспора. – Число 6. – Київ: Інтел, 1994. – С. 70–78.

4. *Зубко О.* Громадсько-культурна діяльність білоруської та української діаспор у Чехо-Словаччині в 1921–1939 рр. / *О. Зубко // Дьяспара. Культуралогія. Гісторыя: матэрыялы IV Міжнар. кангрэса беларусістаў / пад рэд. А. Мальдзіса, А. Смаленчука.* – Мінск: Голас Радзімы, 2006. – С. 67–73.
5. *Капривова А.* Русская, украинская и белорусская эмиграция в Праге / *А. Капривова.* – Прага, 1997. – Ч. 1. – 26 с.
6. *Мастыка А.* Беларускі студэнцкі саюз універсітэту Стэфана Баторыя (1921–1939) / *А. Мастыка // Biuletyn Historii Pogranicza.* – Białystok, 2009. – № 10. – S. 5–19.
7. НАРБ, ф. 459, оп. 1, д. 5.
8. НАРБ, ф. 883, оп. 1, д. 22.
9. НАРБ, ф. 884, оп. 1, д. 1.
10. Прамень. – 1926. – № 1. – 34 с.
11. Студэнт. З студэнцкага жыцця // *Рэха.* – Парыж. – 1938. – № 2. – 20 с.
12. *Чмарова М.* Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920–1945) / *М. Чмарова.* – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.

Надійшла до редколегії 08.11.2010 р.

Рецензент: *І.В. Палуян*, доктор історичних наук, професор, Білоруський державний технологічний університет, м. Мінськ

Коваль О.В.

ВЗАИМОСВЯЗИ УКРАИНСКОЙ И БЕЛОРУССКОЙ ДИАСПОРЫ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье описаны образовательные, культурные и политические связи между украинской и белорусской диаспорой с 1918 по 1939 г. Представлен анализ места и роли украинских университетов, академий, институтов и высших школ для зарубежных белорусов. Подчеркивается, что украинцы и белорусы в Чехословакии развивали активные образовательные контакты.

Ключевые слова: белорусская диаспора, украинская диаспора, эмиграция, Западная Украина, Западная Беларусь, Чехословакия.

Koval O.

THE EDUCATIONAL TIES BETWEEN UKRAINIAN AND BELARUSIAN DIASPORA IN THE INTER-WAR PERIOD

This article is about the educational, cultural and political ties between Ukrainian and Belarussian diaspora from 1918 till 1939. It is also given the analysis of the place and the role of Ukrainian universities, academies, institutes and higher schools for the Belarussian society abroad. The article resumes that the education contacts were active between Belarussians and Ukrainians in Czechoslovakia.

Key words: Belarussian diaspora, Ukrainian diaspora, emigration, Western Ukraine, Western Belaruss, Czechoslovakia.